

terrenis fragilibusque famulari, aut quærendis tem-
poralibus bonis in hærentem, ab innocentia et pietate
desciscere. Non faciunt beatum vitiosæ ac mortiferæ
voluptates, non opulentia libidinum incitatrix, non
inanis ambitio, non caduci honores, quibus inhaqueus
animus humanus, et corpori mancipatus, æterna
morte damnatur: sed innocentia sola, sola iustitia,
cujus legitima et digna merces est immortalitas, quam
statuit a principio Deus sanctis et incorruptis menti-
bus, quæ se a vitiiis et ab omni labe terrena integras
inviolatasque conservant. Hujus præmii cælestis ac
sempiterni participes esse non possunt, qui facinori-
bus, fraudibus, rapinis, circumscriptionibus conscien-
tiam polluerunt, quique injuriis hominum, nefariis
commissis, ineluibiles sibi maculas inusserunt.
Proinde universos oportet, qui sapientes, qui homines
merito dici volunt, fragilia contemnere, terrena cal-
care, humilia despiciere, ut possint cum Deo beatis-
sima necessitudine copulari.

A Auferatur impietas, discordiæ; dissensionisque
turbolentiæ ac pestiferæ sopiantur, quibus hujus
societates, et publici fœderis divina conjunctio ran-
pitur, dirimitur, dissipatur: quantum possumus,
boni ac benefeci esse meditemur; si quid nobis opus,
si quid suppetit copiarum, id non voluptati uanis,
sed multorum saluti impartiat. Voluptas enim tan
mortalis est, quam corpus, cui exhibet ministerium.
Iustitia vero et beneficentia tam immortales, quam
mens et anima, quæ bonis operibus similitudinem
Dei assequitur. Sit nobis Deus non in templis, sed in
corde nostro consecratus. Destructilia sunt omnia,
quæ manu fiunt. Mundemus hoc templum, quod a
fumo, non pulvere, sed malis cogitationibus sordidatur;
quod non cereis ardentibus, sed claritate ac
luce sapientiæ illuminatur. In quo si Deum semper
B crediderimus esse præsentem, cujus divinitati se-
creta mentis patent, ita vivemus, ut et proprium
semper habeamus, et nunquam vereamur iratum.

VARIORUM NOTÆ.

Desciscere. Mss. 13 et edd., *discedere*.—*Desciscere.*
L. i Inst., cap. 21: *ab humanitate desciscunt.* Seneca
de Otio Sap. c. 29: *desciscere a præceptis*; l. iv, Be-
nef. 17, *a lege descivit.* BEN.

Incitatrix. Mss. Bonon., *irritatrix.*
Qui facinoribus, fraudibus. Sic *facinoribus* restitui
ex mss. Regio-Put., 1 al. Reg., 2 Colbert., Baluz.,
Clarom. in margine. Deest in cæteris tum scriptis,
tum impressis.

Ineluibiles. Ita mss. quod vix in scriptoribus la-
tinis reperias, nisi apud Lactantium libro vii Divin.
Institut. cap. 20, circa medium. Quædam editiones
habent *indelubiles*, Cellarii scilicet et aliorum; sed
maluimus sequi mss. et editos. — *Ineluibiles maculas*
Ciceronis est, l. v, in Ver., c. 46, et pro seætio,
cap. 27, *maculas eluere.* BEN.

Impartiat. 1 Colb., *impartiamur.* Regio-Put.,
4 Colb., Clarom., edit. Cantabrig., *impetiatur.*
Tam immortales. Reimmann., *tam immortalis*, in
singulari, non in docte; ut statim, *mens et anima...*
assequitur. BEN.

Deus... in corde... consecratus, l. vi Inst., cap. 25.
*Secum... habeat Deum semper in corde suo consecra-
tum, quoniam ipse est Dei templum.* Minuc. Fel.,
c. 52: *Nonne melius in nostra dedicandus est mente, in
nostro imo consecrandus est pectore?* BEN.
Destructilia. Sic lego cum vetustissimis et optimis

mss. Bonon., 2 Reg., 2 Colb., Tax. Scripti recen-
tiores et editi serunt *destructibilia*. — *Destructilia*
Quinque syllabis, quod adjectivum tuetur versus
Prudentii Peristeph. II., x, 346, sqq. :

*Edem sibi ipse mente in hominis condidit
Vivam, serenam, sensualem, stabilem,
Solvi incapacem posse, nec destructilem.*

Idem aliquoties cum Vitruvio et Celso dixit, *struc-
tilis*; ut Tertullianus, *instructilis.* BEN.

Malis cogitationibus sordidatur. L. v Inst., c. 20.
*Quanto satius est mentem potius eluere, quam malis ca-
piditatibus sordidatur.* BEN.

Quod non cereis ardentibus. Vide Not. supra ad
lib. vi Inst., cap. 6.

Sed claritate ac luce sapientiæ. Ms. Bodl. habet,
sed *Dei claritate*; editi nonnulli ac *duce sapientia.*

Cujus divinitati secreta mentis patent. Hæc desunt
in 19 rec. mss. et edd. Rom. quorum vice legitur
ejus divinitatis potentia ita vivemus; ita etiam habent
vetustæ sæculi XV editiones. At in Bonon. multis-
que aliis est ut in textu; in Regio-Put. vero, *cujus
divinitatis ita potentia vivemus.* — *Cujus divinitati se-
creta mentis patent, ita vivemus.* Ita l. vi Inst., c. 24.
Deo... nihil potest esse secretum... patemus Deo...
Dei divinitas nec visceribus submoveri potest. BEN.

DISSERTATIO

DE LACTANTII LIBRO DE IRA DEI.

AUCTORE DOM. LE NOURRY O. S. B.

CAPUT PRIMUM.

Analysis hujus libri.

Libri hujus initio (Cap. 1) eum a se idcirco con-
scriptum esse significat, ut plurimorum ac quorum-

dam etiam philosophorum coargueret errorem, quo
Deum irasci pernegabant. Fatetur autem se non eo
arrogantiæ devenisse, ut persuasum haberet verita-
tem, quam nemo homo, teste Socrate, per se ipsum
solum comparare potest, suo se comprehendisse in-

genio: sed Dei, qui solus occultæ veritatis patefaciendæ potestatem habet, doctrinam se sequi proficitur.

Tribus vero gradibus ad hanc, inquit (*Cap. 2*), veritatem conceditur. Primus est falsas intelligere religiones, et abjicere impios deorum cultus. Secundus, cognoscere verum, unicum, summumque Deum, qui omnia potestate sua creavit, et providentia gubernat. Tertius, agnoscere Dei legatum ac nuntium, qui homines erroribus liberatos, ad hujus veri Dei cultum ac justitiam formavit. Breviter autem indicat ubiqum illos, qui hunc triplicem veritatis gradum explicando aberraverint, aut confutaverit, aut deinceps confutaturus sit.

His ita prælibatis, docet quadruplicem de ira Dei haberi posse questionem. Primo, an Deo ira tribuenda sit, et demenda gratia. Secundo, an utraque ipsi detrahenda. Tertio, an gratia ipsi ascribenda, et tollenda ira. Quarto, an utraque ipsi attribuenda. De prima quæstione non potest, inquit (*Cap. 3*), ulla esse disceptatio. Quid enim dictu magis absurdum, quam Deum, boni auctorem, nemini prodesse ac benefacere, sed nocere tantum omnibus, et irasci?

Epicurei vero plane somniaverant in Deo nullam esse aut gratiæ aut iræ motum (*Cap. 4*). Sed pauci, iique scelerati homines hæc falsissima ducebantur opinione. Si Deus enim, sicut illi garriebant, non movetur; si ulla absque voluntate aut providentia torpet immobilis, is præcubitus Deus non est. Quamobrem si hæc sit Epicuri opinio, ille profecto non reipsa, sed verbo tenus Deum existere asseruit.

Stoici autem aliique nonnulli arbitrabantur (*Cap. 5*) gratiam in Deo quidem esse, sed nullam unquam iræ commotionem. Etenim sicuti benignitas, aiebant, et beneficentia in Deo esse debet, ita et quælibet mentis perturbatio ab eo omnino abest, necesse est. Contra vero Lactantius: Si Deus, inquit, movetur gratia; ergo et ira. Verumenimvero qui bonos et pios diligit, ille impiis et iniquis irascitur. Boni quippe dilectio ex mali odio, et mali odium ex boni dilectione manat ac profluit. Qui ergo gratiæ motu bonis benefacit, ille etiam malis iratus, eos pro merito corripit et castigat.

Itaque auctor noster censet (*Cap. 6*) eam solam sententiam veritati consonam esse, quæ asserit Deum sicut gratia, ita et ira reipsa commoveri. In hoc autem totius religionis summam et cardinem versari existimat (*Cap. 7*). Quod quidem eo demonstrat, quod homo, etsi multa cum brutis communia, aut iis similia habeat, sapientia tamen ac potissimum religione, sive notitia et cultu Dei ab aliis distinguitur. Atqui religio sine sincero Dei, peccatoribus offensi, atque irati, metu stare non potest. Iram ergo Dei perperam tollere conabantur Epicurei (*Cap. 8*), qui illum nihil curare effutiebant. Frustra enim nihil curanti, nihilque cum nobis commune habenti, templa ædificantur, ac fiunt sacrificia. Nullus enim honos ei debetur. Ad hæc vero: si Deus non irascitur, utique non timetur; si non timetur, nec etiam colitur; quin immo

A homines nullo conscientiæ freno coerciti, in omni scelerum genere volutabuntur.

Respondabant autem religionem et divinitatis metum a prudentibus viris conficta fuisse non veritatis, sed utilitatis gratia, ut alii nimirum vitam majori innocentia ac morum integritate ducerent. Fatetur quidem Lactantius magnam hoc responso sibi proponi disputandi materiam, et a suo proposito alienam, quam tamen breviter attingit. Narrat itaque (*Cap. 9*) Protagoram primum omnium in dubium vocasse, an sit aliquis Deus: deinde Epicurum aperta penitusque absurda contradictione docuisse divinam esse quamdam naturam, sed cuius providentia nulla sit; denique Diagoram et Theodorum omnino negasse ullum esse Deum.

Tam falsas autem has opiniones ut funditus evertat, variis ac validis profecto rationum momentis ostendit (*Cap. 10*) illos plane errare, qui mundum nulla Dei providentia, sed minutis et insecabilibus, sicuti Lencippus, Democritus, Epicurus et Lucretius, corpusculis concretum, sua sola natura extitisse somniaverant. Non leviori dehinc brachio, nec minoris ponderis argumentationibus errorem concecit destruitque Stratonis, qui stulte prædicabat naturam, sensu et figura carentem, ullo sine artifice, vel auctore, sed sua sponte generatam. Aliis vero argumentis evidentissime ostendit hominem, qui ab humo nomen sortitus est, et ejus animam, ac totum mundum a Deo fuisse creata; illiusque providentia gubernari. Plane ergo, si omnes, inquit ille, delirabant, qui religionem et metus ac terroris causa institutam venditabant.

Pluribus posthæc exemplis et rationibus manifestissime demonstrat (*Cap. 11*) unum tantummodo esse posse hunc Deum. Quod quidem, post patefactam impii plurium deorum cultus originem, publico, nec dubio certe Platonis, Trismegisti, Socratis, Pythagoræ, Antisthenis et Aristotelis testimonio confirmat. Sed hi, inquit, quemadmodum poete, et alii gentiles etiamsi concesserint unum esse Deum; quia tamen nihil de ejus, quem beneficum credebant, cultu statuerunt, idcirco arbitrati sunt illum ira nunquam concitari. Ex his porro, quæ hactenus dicta sunt, ille concludit (*Cap. 12*) funditus eversam esse illorum responsonem, qui contendebant religionem utilitatis tantum gratia introductam.

Aliis tamen adhuc rationum momentis convincit Deum reipsa irasci. Sed ut hæc adhuc planiora omnibus fierent, luculenter ille ostendit (*Cap. 13*) mundum non motorum animalium, sed hominum causa fuisse a Deo conditum.

At si ita est, inquiebant Academici, cur tam multa ipsimet homini contraria ac pestifera inveniuntur? Respondabant quidem Stoici latentem eorum utilitatem posse deinceps agnoscere, ac ex ipsis animalibus contra eorum venena haberi remedium. Sed hos refellit Lactantius, quia multa nulli videntur esse utilitati, ac satius esset nulla fieri noxia et mortifera, quam ex illis adversus ipsa remedium querere. Quapropter ille respondet soli ex animantibus homini in-

ditam a Deo sapientiam, qua bona discernat a malis, A atque illa eligat, et hæc ac quæcumque sibi noxia sunt, devitet.

Eadem ratione aliam evertit argumentationem, quam sibi ipse proposuit in modum : Aut Deus potest, et non vult mala tollere, eoque ipso invidus est : aut vult, et non potest, et ita est infirmus. Ergo nec Deus dicendus erit. Concedit autem Lactantius Deum posse malum tollere, sed ideo illud non sustulisse ; quia nomini, uti dictum est, dedit sapientiam, qua potest malum agnoscere, et summum bonum, seu beatam immortalitatem adipisci.

Quemadmodum vero Deus mundum propter hominem, sic et huic propter se creavit, id est, ut ab illo cognoscatur, ac debita veneratione colatur. Inde autem scite colligit (Cap. 14) eundem hominem religionis, et ut ait Cicero, justitiæ causa fuisse creatum. Si quis vero sciscitetur, unde ergo peccata ad hominem pervenerint, responsum a Lactantio is accipiet (Cap. 15), se jam huic quæstioni satisfacisse, cum dixit Deum homini bonum proposuisse et malum, hoc autem, quod odit, permisisse, ut illud, quod amat, inde emicaret. At quia homo, non secus ac mundus, componitur rebus contrariis et repugnantibus, anima videlicet solida et æterna, et corpore fragili et mortali, hinc profecto orta sunt et naturæ ejus depravatio, et vitia, quæ Dei legibus prohiberi oportuit. Deus ergo in bonos homines eis morem gerentes gratia, atque in prævaricatores ira commovetur.

Neque Epicurus objicere poterat in Deo pariter esse debere timoris, libidinis, et cupiditatis affectus. C Nam hi aliique similes motus, ex hominis fragilitate orti, in Deum, qui immortalis est, et nullius rei eget, cadere non possunt (Cap. 16). Contra vero ira adversus malos homines, et erga bonos charitas, atque in afflictos miseratio, sunt affectus Deo plane digni, suamque habent in ipso materiam. Secus enim omnia scelerum genera mundum impune inundarent.

Instabat Epicurus Deum esse beatum, ergo quietum et nihil curantem. At sentit certe, uti arguit Lactantius (Cap. 17), semperque vivit. Agit igitur. Quæ autem est actio Dei, nisi mundi administratio? At si curam mundi et hominis habet, vult profecto ab homine legem suam observari, et illius prævaricatoribus irascitur.

Nec erat profecto quod adhuc urgeret Epicurus D eum, qui alteri nocet, non esse bonum. Non enim nocent, qui debitas a reis et iniquis pœnas repetunt.

Ex variis deinde, quas Stoici et alii attulerunt iræ definitionibus, planum utique Lactantius facit eos profecto non intellexisse quidnam inter iram justam et injustam sit discriminis. Data autem justæ iræ vera finitione, colligit (Cap. 18) eam nec ab homine, nec ab ipso Deo posse adimi. Quid igitur, inquebant? Nonne sine iræ affectu peccata corrigi possunt? Recte, ait Lactantius, si scelus occultum sit, aut ei humana lege caveatur. At quando cognitum et apertum est, æquum illius judicem indignari necesse est. Alioqui

enim, probaret delictum, et ad majora iter securum panderet.

Neque sinit sibi objici Archytæ exemplum, qui propterea quod villico peccanti iratus erat, eum punire noluit. Unicum quippe exemplum est, quod nullus, uti ille Platonis testimonio variisque rationibus probare contendit, debet imitari. At de Deo, inquit, de cujus tamen figura tacet, idem dicendum ac de homine, quem similem sibi fecit.

Verum quia homo anima constat et corpore quibus ad virtutes, aut contra sancitam a Deo legem ad vitia fertur; idcirco Deus, omnium pater et rector, delectatur illius virtutibus, et vitii commovetur; bonos diligit, et injustos odio habet (Cap. 19).

At quid ei, inquebant, opus odio, qui et bonis statuit præmium, et malis pœnam? Quia, inquit Lactantius, si quis juste ac recte vivat, Deum vero nec colat, nec curet, tunc ipse Deus hunc non sinit esse impunitum, ac propter ejus superbiam ira in eum commovetur. Quemadmodum ergo ignoscere potest, ita et irasci.

Interroganti autem cur ii, qui peccant, sæpe felices, et qui pie vivunt, sæpe miseri sint; respondet auctor (Cap. 20) noster filios sub disciplina patris sui constitutos, strictius et frugalius aliis fugitivis et abdicatis vivere. Deinde vero, qui peccant, inquit, non effugient Dei judicium, et debitas æternasque scelerum pœnas aliquando dabunt.

Instabant : cur Deus, si peccantibus irascitur, in eos statim non animadvertit? Quoniam cum ea, ait Lactantius, sit humana fragilitas, ut nemo non peccet, paucissimi profecto viverent. Deinde vero multi ex malis et improbis fiunt justi et continentes, pluresque ex idolorum cultoribus verum Deum agnoverunt. Utilissima igitur est patientia Dei, qui tametsi noxios sero puniat, eos nihilominus qui pertinaciter emendari nolunt, longius procedere non patitur.

Verum acrius adhuc alii urgebant tantum abesse, ut Deus irascatur, quin potius hominem irasci omnino prohibeat. Sed hoc facile diluit Lactantius (Cap. 21). Nam Deus quidem vetat hominem irasci; quia sæpe sæpius injusta est ejus ira : ipse vero Deus nunquam ira nisi justa movetur. Ad hæc vero Deus non prohibuit, ne homo quovis iræ motu tangatur, sed ne in eo permaneat. Quapropter illam temperari jussit, et hominem ante solis occasum fratri suo reconciliari. Quanvis autem ipse sit æternus, iræ tamen suæ motum in potestate sua ita habet, ut iis tantum, qui semper peccant, in æternum irascatur.

Ea porro ira Deum revera commoveri auctor noster rursus probat (Cap. 22 et 23) non iis quidem, quæ ethnici rejiciebant, sacrorum nostrorum vatum testimoniis, sed aliorum, atque in primis Sybillarum et Apollinis Milesii, quibus refragari ethnici omnino non poterant. Addit vero imperium sine metu, ac metum sine ira consistere non posse. Atqui Deus imperium habet, ergo et iram, atque idcirco dæmones, et cætera omnia ad nutum ejus contremiscunt.

Denique librum hunc Lactantius absolvit epilogo,

quo concludit Deum amandum, quia optimus pater; A timendum, quia severus dominus; honorandum, quia Deus beneficentissimus est. Concludit itaque morem illi gerendum, caducis et fragilibus bonis, voluptatibus, et vitiis nuntium remittendum, vacandum operibus justitiæ, innocentæ, beneficentiæ, aliisque virtutibus; ut beatissima necessitudine ipsi Deo copulati, semper propitium habeamus, nec amplius vereamur iratum.

CAPUT II.

De huius libri auctore, titulo, argumento, ætate, quæ scribendi ratione ab illo compositus, ac quomodo Ciceronem imitatus sit.

Librum hunc a Lactantio nostro profectum fuisse tam certum constansque est, ut nulla unquam fuerit, aut esse possit ea de re disceptatio aut controversia. Suis enim ille verbis se ipsum huius libri, quem se scripturum promiserat, prodit auctorem. In secundo siquidem Divinarum Institutionum libro, ubi in sermonem de ira Dei incidit: « Seponatur, inquit, interim locus hic nobis de ira Dei disserendi, quod et uberior est materia, et opere proprio latius exsequenda. » At promissis suis stetit ipsemet diserte significat. In hoc quippe libro nos sapius ad secundum, quartum et sextum divinarum Institutionum suarum sic mittit, ut omnium horumce librorum verum parentem se fuisse palam fateatur. Plura igitur in rem adeo claram, adeoque aperte ab ipsomet auctore nostro confessam, testimonia aliorum scriptorum congerere tam facile esset, quam supervacaneum. Hieronymum tamen cum ob illius antiquitatem, tum ob eam quam de hoc libro fert sententiam, penitus omittere non possumus. Primum itaque ad Magnum urbis Romæ oratorem sic de hoc libro scripsit: « Lactantius de Ira et Opificio Dei duo volumina condidit, quos si legere volueris, dialogorum Ciceronis in eis *ἑπιτομὴν* reperies. » Suo autem Scriptorum Ecclesiasticorum in catalogo, ubi ad ipsum Lactantium venit: « Habemus, inquit, ejus librum, et pulcherrimum de Ira Dei. » Denique alio in opere: « Firmianus noster librum de Ira Dei, docto pariter et eloquenti sermone conscripsit, quem qui legerit, puto ei ad iræ intellectum satis abunde posse sufficere. » An vero illud Hieronymi hoc de libro iudicium æquum sit, et omnibus probetur, nos infra examinabimus. D Jam vero ex citatis illius, atque Lactantii etiam nostri verbis colligimus illum hujusce libri esse verum genuinumque parentem.

Nec minus clare perspicimus ab illo de Ira Dei fuisse inscriptum. Tametsi enim de hac inscriptione Hieronymus et ipsemet Lactantius plane tacuissent, eam sane totus ipse, quantus est, liber clamat et asserit. Non alius siquidem in eo scribendo Lactantii scopus finisque fuit, quam ut palam omnibus faceret Deum revera irasci. Neque aliud etiam toto fere in hoc libro, quam de ira Dei tractatur argumentum, et ad illud omnia referuntur. Quod quidem ex facta a nobis illius analysi, vel etiam levissima libri ipsius

lectione, perspicuum cunctis fiet et manifestissimum.

Postremo ex iisdem Lactantii, quos citavimus, locis eadem profecto evidentia demonstratur hunc librum ab ipso, post septem divinarum Institutionum libros compositum, et juris factum publici. Non longum autem inter utrosque intercessisse temporis spatium haud absurde dici potest. Cum enim scripsit secundum divinarum Institutionum librum, pollicitus est, uti paulo ante observavimus, fore ut hunc librum conficeret. At eum cito fidem suam liberasse inde colligitur, quod persuasum plane habuerit, hanc de ira Dei quæstionem eo majoris esse momenti, quod a plurimis, ut diximus, scriptoribus, et a philosophis ethnicis nec paucis quidem, nec ignobilibus, qui eam negabant, religio funditus tolleretur. At quæ tuendæ veritatis, quemadmodum vidimus, ardore erat incensus, non potuit utique longiorem ad alios ab errore liberandos, et vera doctrina informandos, moram interponere.

Præterea Lactantius « *Extrema senectute* », uti ait Hieronymus, « magister Cæsaris Crispi, filii Constantini, in Gallia fuit. » Crispus autem bellum in Gallis circa annum 320 gerebat, et anno 326, quo vix dum ætatis suæ tricesimum attigerat, mortuus est. Atqui Lactantius operam, sicuti diximus, conscribendis Institutionum divinarum libris circa annum 321, ætate jam proventus navabat. Non longum ergo post tempus hunc, sicuti promiserat, librum de Ira Dei composuit, publicamque emisit in lucem.

Eodem porro hunc ac superiores libros stylo, eademque scribendi ratione ab illo exaratum fuisse, nemo sane, qui eos semel cursimve legerit, umquam inficiabitur. Ubique enim in eo idem atque in aliis emicat argumentandi genus, eadem sermonis elegantia, idem orationis cultus, ornatus et nitor. Quamobrem hoc fusius probare, quid aliud est, quam meridiano soli lucem afferre supervacua?

Animadversione vero aliqua haud prorsus indignum illud erit, quod Lactantius in huius libri peroratione significat imitandum sibi proposuisse Ciceronem. Audi, quæso, ejus verba: « Restat, ut more Ciceronis utamur epilogo ad perorandum: sicut ille in Tusculanis de morte disserens fecit, ita nos in hoc opere testimonia divina, quibus credi possit, adhibere debemus. » Ibi autem ille primum Tusculanarum Quæstionum librum indicat, cujus epilogum se imitari haud immerito profitetur.

Nonne autem, inquiet aliquis, hanc ob rationem Hieronymus Magno scribebat *ἑπιτομὴν* dialogorum Ciceronis in hocce libro reperi? Minime quidem, uti putamus. Latinum enimvero oratorem in epilogo dumtaxat se imitari significat, nec eorum quæ ab illo dicta sunt, fecit compendium: quin immo testimoniis utitur ab iis, quæ Cicero adhibet, plane penitusque diversis. Vox itaque *ἑπιτομή* ab Hieronymo eo, nisi fallimur, sensu usurpatur, quo a nobis superius explicata est.

CAPUT III.

Quibus Lactantius rationibus ad hunc librum conficiendum adductus sit, et quis Donatus, cui eum nuncupat: de hujus libri in capita divisione, et captum argumentis, de ceteris manuscriptis et editis, ac variorum in eum observationibus.

Præcipua ratio, quæ Lactantium ad hunc librum exarandum impulit, hæc esse videtur, quod ille in asserenda Dei ira, quam a plurimis negari compererat, omnem religionis pietatisque summam, ac cardinem versari arbitrabatur. Ea quippe sublata, putabat, ut paulo ante dicebamus, veram quoque religionem frauditus tolli, deleri et extinguere. Cum itaque videret hanc Dei iram a pluribus non iustini nominis hominibus, et a celeberrimis philosophis negari, hos omnes libro publico refellendos esse censuit. Noverat enim Stoicos, quorum maxima profecto erat auctoritas, palam asseruisse Deum gratia quidem, sed nequaquam ira moveri. Nec minus exploratum habebat divulgatos fuisse in favorabilis, uti ipse loquitur, hujus opinionis defensionem a Seneca libros, quibus ob doctrinæ et æquitatis famam, plures in errorem posse induci opinabatur. Certo denique certius noverat pessimam cæterorum omnium esse opinionem Epicureorum, qui jactitabant Deum nec ira excitari, nec tangi gratia. Ne quis ergo maxima horum impietate ac falsa pietate Stoicorum amplius deciperetur, ad utrosque confutandos, et quam veram putabat de ira Dei sententiam stabilendam hunc librum edidit. Neque id ille profecto dissimulat. Nam libri initio Donatum, atque ejus nomine, alios omnes his affatur verbis: « Quorum errore, qui maximus est, et ad evertendum vitæ humanæ statum spectat, coarguendus est a nobis; ne et ipse fallaris, impulsus auctoritate hominum, qui se putant sapientes. » Rursus vero in libri epilogo: « Hæc habui, qui de ira Dei dicerem, Donate charissime; ut scires, quemadmodum refelleres eos, qui Deum faciunt immobilem. » Ibi vero præcipue designat Epicureos, qui cum sectæ suæ principe, ut ipsemet Lactantius ait, docebant Deum ideo esse incorruptum et beatum; quia semper quietus est, nec ideo unquam irascitur.

Donatum autem, sicuti mox audivisti, compellat initio et fine hujus libri, quem ipsi direxit et nuncupavit. Quis autem ille sit, dictu sane difficillimum. Nonnulli quidem suspicantur aut eum fuisse, qui sectæ Donatistarum parens et auctor fuit, aut Alium Donatum, Hieronymi præceptorem. Sed hæc gratis nullaque data aut ratione, aut conjectura vero saltem simili, finguntur.

Quidam vero haud ignobiles certe nostræ ætatis

A Scriptores arbitrati sunt hunc Donatum eundem esse, cui Lactantius alium de Moribus persecutorum librum hoc titulo, ad Donatum confessorem, autea direxerat. At optandum certe foret, ut eruditi illi viri quamdam satis validam opinionis suæ rationem attulissent. Non enim alia nituntur, quam nominis similitudine, qua quidem Lactantium, sicuti summopere cupiebant, hujus libri auctorem esse confici posse putaverunt. Sed solitam eorum perspicacitatem hic plane desideramus. Maxima siquidem est inter utrumque illum Donatum differentia. Is quippe, cui liber de Moribus persecutorum dedicatur, altero, uti alibi ostendimus, ætate antiquior, celeberrimus martyr fuit, de quo scriptum ab ejusdem libri auctore legimus: « Novies tormentis cruciatibusque variis subjectus, novies adversarium gloriosa confessione vicisti. » Alter vero Donatus cui liber de Ira Dei nuncupatur, tyro adhuc erat, necdum satis in christiana doctrina exercitatus, de quo Lactantius, sicuti ex citatis paulo ante ejus verbis vidimus, timebat ne falsis philosophorum de ira Dei opinionibus imbueretur et ludificaretur. Quantum autem prior Donatus nobilissimo martyrii triumpho celebris fuit, tantum posterior cunctis incognitus est. Nihil enim aliud de eo compertum habemus, ipsi quod ex Lactantii dictis didicimus, illum nisi amicitia conjunctissimum ac discipulum ejus fuisse. Plura siquidem de illo certiora nobis non suppetunt, satiusque duximus in his tantum, quæ certa sunt, consistere, quam plura inquirendo vanis indulgere conjecturis.

C At certe constat hunc de Ira Dei librum a Lactantio, quemadmodum superiores, scriptum fuisse absque ulla in capita distributione. Enimvero non antiquissimi tantum manuscripti codices id manifestissime probant, verum etiam editi. Scimus quidem in Romana editione, et alia quæ eadem in urbe ab Isco adornata est, viginti quatuor capita exhiberi: sed alia viginti tria tantum contingunt. At variam hæc divisionem a Lactantio profectam non esse quis dubitabitur? Si ergo hic liber ab eo nulla in capita divisus fuit, multo minus capitum argumenta, quæ in editis quoque sunt diversa, ab ipso prodierunt. Cum ergo hæc omnia posterioribus temporibus addita, maleque composita sint, fas unicuique est illa in meliorem ordinem redigere (*).

(*) Cum de omnibus et singulis Lactantii operibus plurimas et perlongas dissertationes ediderit doctissimus le Nourry, quibus solis facile unum voluminum nostrorum compleretur, satis superque intelliget lector benevolus quanta necessitate coacti, hic et alibi harum dissertationum non nisi excerpta typis mandaverimus. Ebd.

PROLEGOMENA

IN LIBRUM DE MORTIBUS PERSECUTORUM.

LENGLETII MONITUM.

Aureolus iste liber ita confectus, tam sincere elaboratus est, ut non solum expressos videas in eo singulares persecutionis eventus, id est, infaustum ejus initium, seriem atram atque felicem exitum; sed etiam ubique emineat Omnipotentis dextera vindex in tyrannos, et quam ubique se Deus præstet propugnatorem pietatis, propulsatoremque injuriarum, quæ cultoribus suis a malis principibus inferuntur. Elucet e contra, quanta cura, quantoque studio Summa Divinitas fovet eos principes, qui erant fidelibus benevoli, qualis semper fuit Constantinus, vel eos, qui solummodo ita moderati fuerunt, ut liberam christianis suæ religionis citra molestiam colendæ facultatem dederint, qualis tunc temporis videbatur esse Licinius.

Mens mea est, librum hunc legitimum esse Lucii Firmiani Lactantii fœtum. Sic opinati sunt doctiores quique, nec ab eorum sententiâ nostrum est recedere. Hunc reperit vir clarissimus Stephanus Baluzius in bibliothecæ Colbertinæ manuscripto codice, qui fuit olim antiqui Cœnobii Moissiacensis in diœcesi Cadurcensi. Jam a pluribus sæculis, ignotus delitescerat thesaurus ille in angulis hujusce monasterii bibliothecæ. Vix dum in lucem prodiit, cum statim non solum exceperunt eum avide cœneti diversarum gentium Litterati studiose legendum; sed illum etiam iterum excudendum curaverunt tum Angli, tum Sueci: quin et versus est in linguas Gallicam et Anglicam. Hunc notis eruditis illustrarunt viri doctissimi sive Galli, sive Batavi ii sint. Anno 1710 rursus eum publici juris fecit Dominus Nicolaus le Nourry, e Congregatione sancti Mauri monachus Benedictinus: sed non dubitavit modo, imo et asseruit, hunc librum non esse Lactantii nostri, sed cujusdam

Lucii, vel potius Lycii Cæcili ignoti scriptoris. Verum paucos, id est, tres aut quatuor in suam Nourrisius adduxit opinionem. Quia et doctiores quidam ejus errorem, acrius quam decet, redarguerunt, eumque ita exagitarunt, ut aperta probabilique responsioni locus non superesset. Nec sane difficultas fuit reprehensio; nam ubique Lactantii stylus, ubique ejus ingenium, ubique Lactantianæ, eaque singulares loquendi formulæ sparsim reperiuntur in isto libello, cujus unicus superest codex manuscriptus, integer quidem et antiquus, sed ita ob amanuensis imperitiam et lacunas quaedam deformatus, ut sæpissime in ipso explicando adhibendæ sint vel conjecturæ, vel etiam divinationes. At cum interesse putavimus redarguere Nicolai le Nourry rationes, quamvis eæ sint exigui momenti, ideo hic excudi curavimus eruditam dissertationem viri clarissimi Nicolai de Lestocq, doctoris et socii sorbonici, decani Ecclesiæ Ambianensis, et abbatis sancti Azeoli, quocum mihi velus ab amîs quinquaginta et amplius intercedit necessitudo et summa familiaritas. Ne tamen existimet lector eruditus, huic editioni aliquid deesse, ob prætermisam a me domini Theodorici Ruinart e Congregatione sancti Mauri Benedictini monachi præfationem in *Acta Martyrum vere et sincera* ab ipso edita anno 1689, ac sæpius recusam aut Amstelodami, aut Venetiis, aut etiam Parisiis, eamque Gallice versam. Hæc præfatio eximia quidem est; sed quamvis excusa sit a Paulo Bantri ad calcem Lactantianæ suæ editionis, nihilominus non putavi e re esse eam adhuc septima vice excudere, cum ea olim paulo rarior, nunc vulgaris in omnium manibus versetur, nihilque, aut parum conferat ad auctorem nostrum intelligendum.

DISQUISITIO

DE AUCTORE LIBRI CUI TITULUS :

LUCII CÆCILII DE MORTIBUS PERSECUTORUM,

QUI FIRMIANO LACTANTIO TIBIDI SOLET.

Auctore Nicolao de Lestocq, Doctore ac Socio Sorbonico, Ecclesiæ Cathedralis Ambianensis Decano, Vicario Generali Episcopi Ambianensis, et Abbate Sancti Azeoli.

Reperitus est a doctissimo viro Domino Stephano Baluze in codice manuscripto bibliothecæ Colbertinæ, nunc Regiæ, Liber cum hoc titulo : Lucii Cæ-

cilii liber de Mortibus Persecutorum. Hunc Firmiano ascripsit, ac Parisiis anno 1679, jussu Joannis Baptistæ Colbert typis mandari curavit, temp secundo

suorum Miscellaneorum, hac inscriptione præfixa : **A** tur esse duo *Firmiani Lactantii* prænomina. Quamvis enim Lactantius vulgo dicatur Cælius, et desint in libro *de Mortibus Persecutorum* nomina *Firmiani Lactantii*; in pluribus tamen indubitatorum Lactantii operum manuscriptis nominatur *Lucius Cecilius*, et in quibusdam aliis manuscriptis *Lucii Cælii* nomina desiderantur, ut fatetur Domnus le Nourry : de his agemus ad finem hujusce Disquisitionis. Insuper nullus scriptores inter ecclesiasticos præter Lactantium *Lucius Cecilius* recensetur; omnino ignotus est quivis alius ejusdem nominis, cui liber *de Mortibus Persecutorum* adscribi possit.

Proderunt postea variis in Europæ partibus istius libri editiones aliæ, quibus summo consensu in titulo *Lucii Cecili* seu *Cælii* vocibus præfixa sunt *Firmiani Lactantii* vocabula.

At Domnus Nicolaus le Nourry, Ordinis S. Benedicti Monachus, vir utique eruditissimus, cujus studio et opera anno millesimo septingentesimo decimo nova libri *de Mortibus Persecutorum* editio Parisiis adornata est, *Lucii Cecili* nomina tantum in titulo reliquit, nec *Firmiani Lactantii* voces addidit. Idque præstitit, tum quia manuscriptus ille codex *Firmiani Lactantii* nomina non habet, tum quia *infirmæ* esse existimavit argumenta, quibus hic liber Lactantio tribuitur, *aliaque*, ut sibi visum est, *suppetere censuit, nec minimi momenti, quibus ab eo abjudicetur.*

In ea re D. Stephanus Baluzius et Domnus Nicolaus le Nourry consentiunt, codicem manuscriptum, qui unus extat, et e quo typis expressus est liber hic *de Mortibus Persecutorum*, præter hiatus lacunasque nonnullas, mendis infectum esse plurimis. Ostendit præterea Domnus le Nourry, *plurima esse loca in eo codice, quæ non solum Librarii, ut assolet, aut excitatione ac negligentia, aut nimia scribendi festinatione, sed magnæ etiam, ut ait p. 119 linguæ latinæ ignorantia depravata sunt penitusque corrupta.*

Quæ igitur in libro *de Mortibus Persecutorum* ignave, crasse, obscure et mendose scripta sunt, atque a claritate ac nitore sermonis, aut etiam opinionibus Lactantii aliena occurrunt, ea scribæ, non autem auctori imputanda sunt; nec ob ejusmodi vitia liber *de Mortibus Persecutorum* Lactantio detrahendus est. Hinc tamen occasionem arripit doctus et Benedictino sodalitis vir religiosus, ad probandum librum istum non esse Lactantii.

Hac autem unica observatione prævia, nonnulla argumenta, quibus opinionem illam, quæ librum *de Mortibus Persecutorum* Lactantio tribuit, convellere nititur Domnus le Nourry, ruere ac solvi, vel leviter attendenti manifestum erit.

Jam ab anno 1715 durius, quam par est, Domnum Nicolaum le Nourry exagitaverat in Observationibus Criticis (1), quas edi curaverat D. de la Crose tom. VII Diarii Litterarii, parte I (*Journal Littéraire* anni 1715, à la Haye), ubi docte præcipua Nicolai le Nourry momenta evertit : sed nostra Disquisitio erit multo pacatior.

His prænotatis, quæ communi de Auctore hujus libri sententiæ favent, simul et inter argumenta, quæ huic adversari Domnus le Nourry putat, illa, quæ peculiari responsione indigere mihi visa sunt, expendam.

1° Titulus libri *de Mortibus Persecutorum* præfert nomina **LUCII**, vel **LYCII CECILII**, quæ quidem viden-

(1) Réflexions sur la nouvelle édition du Traité de la Mort des persécuteurs, avec une dissertation de dom Nicolas le Nourry, in-8°, Paris, 1710.

tur esse duo *Firmiani Lactantii* prænomina. Quamvis enim Lactantius vulgo dicatur Cælius, et desint in libro *de Mortibus Persecutorum* nomina *Firmiani Lactantii*; in pluribus tamen indubitatorum Lactantii operum manuscriptis nominatur *Lucius Cecilius*, et in quibusdam aliis manuscriptis *Lucii Cælii* nomina desiderantur, ut fatetur Domnus le Nourry : de his agemus ad finem hujusce Disquisitionis. Insuper nullus scriptores inter ecclesiasticos præter Lactantium *Lucius Cecilius* recensetur; omnino ignotus est quivis alius ejusdem nominis, cui liber *de Mortibus Persecutorum* adscribi possit.

2° Sanctus Hieronymus in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum memorat Lactantii *de Persecutione librum unum*. At liber iste *de Persecutione* non videtur alius esse a libro *de Mortibus Persecutorum*. Liber enim iste unus est, sicut et liber *de Persecutione*; ac in eo libro non agitur tantum *de mortibus persecutorum*, verum etiam de acerba in christianos a diversis Imperatoribus excitata persecutione : unde potuit utrumvis titulum præ se ferre. Minimum quidem duas inter istas inscriptiones discrimen est; qui enim *de persecutione* verba facit, debet et *de persecutoribus* agere : ea sane inter se connexa sunt. Sic ea non discrevit Lactantius ipse, Epitomes cap. LIII, ubi de persecutione, id est, suppliciis christianorum, simulque de mortibus persecutorum conjunctim loquitur.

3° Liber *de Mortibus Persecutorum* inscribitur *Donato*; inscripsit et Lactantius *Donato* librum de Ira Dei. Auctor utriusque libri *Donatum* appellat *charissimum*. Videtur ergo esse unus et idem *Donatus*, cui liber uterque nuncupatur : asserit tamen Domnus le Nourry, *Donatum*, cui dicatur a Lactantio liber *de Ira Dei*, diversum esse a *Donato*, cui inscribitur liber *de Mortibus persecutorum*; quod ita probat : *Donatus, cui Lactantius librum de Ira Dei dicavit, ab illo expressis verbis appellatur tyro implicatus sæculi negotiis, christiana doctrina non satis imbutus*. Atqui cum Lactantius scripsit librum de Ira Dei, non potuit appellare *Donatum* tyronem implicatum sæculi negotiis, nec satis christiana doctrina imbutum, si sit idem cum *Donato*, cui inscribitur liber *de Mortibus Persecutorum*; siquidem liber de Ira Dei scriptus est multis annis post finitam persecutionem, in qua per sex annos *Donatus* fuerat catenis et carcere constrictus ob Christi nomen, novies pugnaverat adversus tyrannos, et invictus steterat, ut habetur in libro *de Mortibus Persecutorum*. Confessorem tam eximium postea tyronem appellari potuisse, sæculi negotiis implicatum, et christiana religione non satis imbutum, quis credat ?

Sed non est tam explorata illa ratio, ad mentem atque opinionem, quam Domnus le Nourry astruere nititur. Nullibi enim in libro *de Ira Dei* *Donatus* a Lactantio *expressis verbis appellatur tyro implicatus sæculi negotiis, et Christiana religione non satis imbutus*. Non solum illud non habetur de *Donato* apud

Lactantium *expressis verbis* : verum etiam nihil omnino apud eum occurrit, quo quisquam illum de Donato ita sensit suspicari possit.

Duobus tantum in locis Lactantius orationem ad Donatum convertit in libro *de Ira Dei*, nempe cap. 1, ubi sic habet : *Adverti sæpe, Donate, plurimos existimare non irasci Deum..... quorum error, quia maximus est, et ad evertendum vitæ humanæ statum spectat, coarguendus est a nobis, ne ipse fallaris impulsus auctoritate hominum, qui se putant esse sapientes.* Alter locus legitur cap. 22, ubi sic loquitur Lactantius : *Hæc habui, quæ de Ira Dei dicerem, Donate charissime, ut scires quemadmodum refelleres eos, qui Deum faciunt immobilem.... Prophetæ universi divino Spiritu repleti nihil aliud, quam de gratia Dei erga justos, et de ira Dei adversus impios loquuntur, quorum testimonia nobis quidem satis sunt : verum iis quoniam non credunt isti, qui sapientiam capillis et habitu jactant, ratione quoque et argumentis fuerunt a nobis refellendi.*

Ex hic locis liquet, consilium Lactantii fuisse, ita Donatum circa Dei providentiam erudire, ut posset ipsos Philosophos, qui eam tollebant, rationum momentis refellere. Sed adeo non appellat eum tyronem implicatum sæculi negotiis, et christiana religione non satis imbutum, ut ex verbis Lactantii colligatur, Donatum non ignorasse, quid Prophetæ universi dicerent de gratia Dei erga justos, et de ira ejus adversus impios, atque ita Donato eorum testimonia esse nota, ut ipsi satis essent, quemadmodum ipsi Lactantio; *quorum testimonia, inquit, nobis satis sunt.*

Arbitror equidem plurimos fuisse martyres eximios christiana religione satis imbutos, et etiamnum esse nonnullos pietate conspicuos christianos, qui tamen non possent ratione et argumentis, ut in eo libro *de Ira Dei* præstare conatus est Lactantius, extricare se argumentis philosophorum adversus Dei providentiam. Ejusmodi enim sunt ista argumenta, ut cap. 13 dicat Lactantius, *his plerosque Philosophorum, qui providentiam defendunt, perturbari solere, et invitos pene adigi, ut Deum nihil curare fateantur.*

Videtur Dominus le Nourry memoriæ lapsu tribuere Donato, quod Lactantius Demetriano dicit in libro de Opificio Dei. Demetriano scilicet librum istum de Opificio Dei inscripserat, et hunc velut tyronem sic alloquitur. *Præceptor, ait capite primo, etiam nunc, sed honestioris rei meliorisque doctrinæ... te moneo repetens, iterumque monebo, ne oblectamenta ista terræ pro magnis aut veris bonis habere te credas.* Et capite ultimo : *Si Deus dederit, inquit, te ad veræ philoso-*

Hæc leguntur numero secundo libri *de Mortibus Persecutorum* : *Extremis temporibus Tiberii Cæsaris, ut scriptum legimus, Dominus noster Jesus Christus a Judæis cruciatus est post diem decimum Kalendarum Aprilis, duobus Geminis Consulibus.*

Textus libri *de Mortibus Persecutorum* consentit cum duobus textibus e regione positis, eo quod dica-

A phia doctrinam et planius, et verius cohortabor. Ista certe verba Lactantii præceptoris sunt tyronem christiana religione non satis imbutum alloquentis : at hæc Demetrianum, non autem Donatum spectant.

4° Lactantium auctorem esse libri *de Mortibus Persecutorum*, inde probatur, quod Nicomediæ in Bithynia, sicut et auctor libri *de Mortibus Persecutorum*, commemorabatur etiam Lactantius eo tempore, quo persecutio in Christianos grassata est, et Dei templum eversum est. Id ipsum de se testatur Lactantius, libro v, *Institutionum*, cap. 2, ubi sic loquitur : *Ego cum in Bithynia oratorias litteras accitus dicerem, contigissetque, ut eodem tempore Dei templum everteretur.* Siluit urbis nomen, in qua docuit Lactantius : sed Hieronymus non prætermisit ; ait enim loco supra citato, Lactantium Rhetoricam Nicomediæ docuisse. Auctor etiam libri *de Mortibus Persecutorum* Nicomediæ se, ipsa persecutione sæviante, et cum templum Dei solo adæquatum est, mansisse, revera non dicit : sed rem totam ita narrat num. 12, ut in oculis ejus gestam esse intelligatur. *Repente, inquit, adhuc dubia luce ad Ecclesiam... venit ; et revulsis foribus simulacrum Dei quaeritur, Scripturæ repertæ incenduntur, datur omnibus præda : rapitur, trepidatur, discurritur. Ipsi (imperatores) vero in speculis (in alto enim constituta Ecclesia ex palatio videbatur) diu inter se concertabant, utrum ignem potius supponi oporteret. Vicit sententia Diocletianus, cavens, ne magno incendio facto, pars aliqua civitatis arderet. Veniebant igitur Prætoriani acie structa cum securibus et aliis ferramentis, et immissi undique, tamen illud editissimum paucis horis solo adæquarunt.* Et num. 15 : *Postridie propositum est edictum, quo cavebatur, ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate, tormentis subjecti essent... Quod edictum quidam, etsi non recte, magno tamen animo diripuit et conscidit... statimque productus, non modo extortus, sed etiam legitime coctus, cum admirabili patientia postremo exustus est. Præterea quæ habentur num. 17 de morbo, quo Nicomediæ laboravit Diocletianus ; et num. 35 de Edicto Galerii Nicomediæ proposito, ac de die, quo cognita fuit Nicomediæ mors Galerii, illa auctorem istum libri *de Mortibus Persecutorum* aliquandiu Nicomediæ degisse abunde probant.*

5° Idem est auctoris libri *de Mortibus Persecutorum*, ac Lactantii stylus. Quod ut clarius pateat, hic descripsi tum res, tum sententias, tum locutiones, easque singulares et Lactantio proprias, quæ in libro *de Mortibus persecutorum*, et in aliis indubitatis Lactantii operibus similes reperiuntur, atque ob oculos e regione posui.

Hæc leguntur, libro iv *Institutionum*, c. 10 : *Sub imperio Tiberii Cæsaris, cujus anno quinto decimo, id est, duobus Geminis Consulibus, ante diem septimum (ita multæ editiones) Kalendarum Aprilium, Judæi Christum crucifixerunt.*

Et ejusdem libri cap. 22 : *Mirari desinet Deum ab hominibus esse cruciatum.*

tur sub Tiberio Cæsare Christus a Judæis cruciatus, duobus Geminis Consulibus.

Sed duo sunt, in quibus textus libri de Mortibus A Persecutorum pugnare videtur cum textu, cap. 10 lib. iv Institutionum.

Primum est, quod juxta textum libri de Mortibus Persecutorum, cruciatus est Christus *extremis temporibus* Tiberii Cæsaris; et juxta textum libri iv Instit. *anno quinto decimo* Tiberii Cæsaris. Cum autem Tiberius imperaverit annis duobus et viginti, si Christus cruciatus est *anno quinto decimo* Tiberii, non fuit cruciatus *extremis temporibus* Tiberii.

Respondetur, auctorem libri de Mortibus Persecutorum ita locutum fuisse, quia annis decimus quintus Tiberii vergit ad ejus imperii finem potius, quam ad initium, nec ibi res est de accurata annorum computatione.

Hæc leguntur eodem num. 2, libri de Mortibus Persecutorum: *Cum resurrexisset die tertio, congregavit discipulos, quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat, et diebus quadraginta cum his commoratus, aperavit corda eorum, et Scripturas interpretatus est, quæ usque ad id tempus obscuræ atque involutæ fuerunt; ordinavitque eos et instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ suæ, disponens Testamenti Novi solemnem disciplinam. Quo officio expleto, circumvolvit eum procellu nubes, et subtractum oculis hominum rapuit in cælum. Et inde discipuli... dispersi sunt in omnem terram... et per omnes provincias et civitates Ecclesiæ fundamenta miserunt.*

Textus iste libri de Mortibus persecutorum aliis C textibus Lactantii e regione positus similis est, tum quoad res, tum quoad verba. Attamen Dominus lo Nouÿrÿ ex his verbis libri de Mortibus persecutorum, *Ecclesiæ fundamenta miserunt*, concludit, hunc librum non fuisse a Lactantio scriptum. *Quis autem, inquit, bonæ Latinitatis auctor unquam dixit, mittere fundamenta? Is certe non est Lactantius, qui melius scripsit, fundamenta Ecclesiæ ubique jecerunt.*

Ut argumentum istud dissolvatur, observandum primo, in textu capitis 20 Institutionum lib. iv Lactantii non haberi, *fundamenta Ecclesiæ ubique jecerunt*, sed *posuerunt*; deinde a Cicerone has voces, *jacere et mittere* eodem sensu usurpari in libro, cui titulus *Orator*, ubi ait, oratorem salibus uti in *jacendo mittendoque ridiculo*. Præterea Horatius MIT- D TERE, pro *jacere ac ponere* dixit Sat. 3 lib. 11:

Mittere aperto
Me capite in flumen;

Et ejusdem libri Sat. 1:

Hæc leguntur eodem numero 2 libri de Mortibus Persecutorum: *Discipuli... dispersi sunt per omnem terram ad Evangelium prædicandum, sicut ille MAGISTER DOMINUS imperaverat, et... per omnes provincias et civitates Ecclesiæ fundamenta miserunt. Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit, et editis quibusdam miraculis, quæ virtute ipsius Dei, data sibi a Deo potestate, faciebat, convertit multos ad JUSTITIAM, Deoque templum FIDELIS ac stabile collocavit. Qua re ad Neronem delata... prosilivit ad excidendum caeleste templum, delendamque JUSTITIAM. Et primus omnium persecutus Dei servos, Petrum cruci affixit, et Paulum interfecit. Nec tamen habuit impune... Dejectus itaque fastigio imperii, ac devolutus a summo tyrannus*

Alterum, in quo videntur pugnare isti duo textus est, quod in libro de *Mortibus Persecutorum* legatur Christus cruciatus *post diem decimum Calendarum*; in libro autem Institutionum legatur, *ante diem septimum Calendarum*.

Respondetur in notis ad textum libri Institutionum editionis 1660, Lactantii, observatum esse in quibusdam manuscriptis haberi, *ante diem decimum Calendarum*; atque in eis notis proferrî hæc verba Pauli Jureconsulti: *Ante diem decimum Calendarum, et post diem decimum Calendarum, utroque sermone undecimus dies significatur*. Si ita sit, omnis istorum textuum pugna evanescit. Negari tamen non potest, quin aliquod mendum circa numerum dierum in illos textus irrepserit: sed Librariis id est tribuendum.

Hæc leguntur lib. iv Institut., c. 49: *Tertio die... e sepulchro vivus egressus, in Galiliam profectus est, et discipulos suos quæreret.*

Et ejusdem libri, c. 20: *Discipulis iterum congregatis, Scripturæ sanctæ litteras, id est, Prophetarum arcana patefecit, quæ antequam pateretur, periphi nullo modo poterant... quæ post resurrectionem ejus scripta sunt, Novum Testamentum nominatur.*

Et ejusdem libri c. 21: *Ordinata vero discipulis suis evangelica ac nominis sui prædicatione, circumspexit se repente nubes, eumque in cælum sustulit, quadragesimo post passionem die... Discipuli vero per provincias dispersi fundamenta Ecclesiæ ubique posuerunt.*

Mitteret in Pyrgum talos;

Et in libro de Arte poetica:

In scenam missos magno cum pondere versus.

Quin etiam ipse Lactantius *mittere*, pro *jacere*, promissive utitur lib. 1 Institut. cap. 24, ubi ait: *Saturnus in Latio eodem genere sacrificii cultus est; non quidem ut homo ad aram immoleretur, sed ut in Tiberim de ponte Mitho mitteretur... Verum id genus sacrificii... dicitur esse sublatum, ritu tamen permanente, ut pro veris hominibus imagines jacerentur. Quod confirmat ex Ovidio Lactantius, cujus hos versus refert, in quibus *mittere* et *jacere* indiscriminatim adhibetur eodem sensu:*

Illum stramineos in aquam misisse Quirites:
Herculis exemplo corpora falsa jace.
Tum quoque prisorum virgo simulacra virorum
Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Hæc, ut puto, satis superque probant, verba ista, *fundamenta miserunt*, non solum esse bonæ Latinitatis, sed etiam Lactantii stylo congruere.

Hæc leguntur lib. iv Instit. cap. 21: *Discipuli vero per provincias dispersi, fundamenta Ecclesiæ ubique posuerunt, facientes et ipsi nomine MAGISTRI magna, et pene incredibilia miracula; quia discedens instruxerat eos virtute ac potestate... Petrus et Paulus Romæ prædicaverunt... cum eos Nero interemisset, etc.*

Ex eodem libro cap. 14: *Apparet prophetas omnes denuntiasse de Christo, fore aliquando, ut... constitueret æternum templum Deo, quod appellatur Ecclesia.... hæc est domus FIDELIS, hoc IMMORTALE TEMPLUM.*

Ex libro v Institut. cap. 1: *Cultores Dei summi, hoc est, justos homines torquent.*

impotens nusquam repente comparuit, ut ne sepulturae A quidem locus in terra tam malae BESTIAE apparet.

Et numero 3: Post hunc alter non minor tyrannus... diutissime tutusque regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam vero ad persequendum JUSTUM POPULUM instinctu Daemonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit poenas.

Et num. 4: Quis JUSTITIAM nisi malus persequatur.

Et num. 9: Maximianus... omnibus, qui fuerunt, malis peior. Inerat huic BESTIAE naturalis barbaries.

Et num. 21: Corpora jam cremata, lecta ossa, et in pulverem comminuta jactabantur in flumine ac mari.

Et num. 32: Dolet BESTIA et mugit.

Sensus et voces in his textibus consonant. Persecutores Ecclesiae appellantur utrobique bestiae; ossa martyrum dicuntur in cineres comminuta. Praeterea attendendum ad istas locutiones utrinque similes,

Haec eodem num. 3 libri de Mortibus persecutorum leguntur: Ecclesia... secutis... temporibus, quibus boni principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt... manus suas in Orientem Occidentemque porrexit, ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus, quo non religio Dei penetrasset, nulla denique natio tam feris moribus otvens, ut non, suscepto Dei cultu, ad justitiae opera mitesceret.

Juxta textus istos, nulla est gens, nulla natio, quae non susceperit Dei cultum; et eisdem verbis

Haec num. 9 et 10 libri de Mortibus persecutorum leguntur: Diocletianus... quam vero causam persequendi habuerit, exponant. Ut erat pro timore scrutator rerum futurarum, immolabat pecudes, et in jecoribus earum ventura querebat. Tum quidam ministrorum, scientes Dominum, cum assisterent immolanti, imposuerunt FRONTIBUS suis IMMORTALE SIGNUM. Quo facto, fugantur daemonibus, sacra turbata sunt. Trepidabant Aruspices, nec solitas in exitis notas videbant; et quasi non litassent, saepius immolabant. Verum identidem maclatae hostiae nihil ostendebant, donec magister ille Aruspicum Tagis, seu suspicione, seu visu, ait, idcirco non respondere sacra, quod rebus divinis profani homines interessent. Tunc ira furoris, sacrificare non eos tantum, qui sacris ministrabant, sed universos, qui erant in palatio, jussit, et in eos, si detrectassent, verberibus animadverti.

In utroque textu eadem non tantum persecutionis causa assignatur; verum etiam res eodem modo et

Haec num. 16 libri de Mortibus persecutorum leguntur: Vexabatur ergo universa terra, et praeter Gallias, ab Oriente usque ad Occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant.

Non mihi si linguae centum sint, oraque centum, Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas, Omnia poenarum percurrere nomina possem, quae Judices per provincias justis atque innocentibus intulerunt.

Eodem libro num. 15: Omnis sexus et aetatis homines ad exustionem rapti.... tormentorum genera inaudita excogitabantur.

Persecutorum furor in textibus ex utraque parte idem, eodemque fere modo exprimitur.

Haec num. 38 lib. de Mortibus persecutorum ha-

Et eodem libro cap. 2: Eodem ipso tempore, quo justus populus nefarie lacerabatur.

Et eodem libro cap. 7: Justitia nihil aliud est, quam Dei unici pia et religiosa cultura.

Et eodem libro cap. 11: Impietatem suam adversus JUSTOS violenter exercent, nec immerito a prophetis BESTIAE nominantur... Nam quis Caucasus, quae India, quae Hircania tam immanes, tam sanguinarias unquam BESTIAS aluit... illa est vera BESTIA, cujus una jussione

Funditur ater ubique cruor, crudelis ubique Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.

Nemo hujus tantae belluae immanitatem potest pro merito describere, quae uno loco recubans; tamen per totum orbem dentibus ferris saevit; et non tantam artus hominum dissipat, sed et ossa ipsa comminuit, et in cineres furit, ne quis extet sepulturae locus.

Et eodem libro v Institut. cap. 23: Injustissimi persecutores... non se putent impune laturos... punientur enim judicio Dei... propterea vindicaturum se in eos celeriter pollicetur, et exterminaturum BESTIAS malas de terra.

Magister Dominus, Magister Deus, templum fidele et stabile, templum aeternum, domus fidelis, Deo collocare, Deo constituere: populus justus, Justus, pro veri Dei cultoribus; justitia, pro Dei singularis cultura.

Haec lib. vii Institut. cap. 15 leguntur: Roma... sublata Carthagine, quae tandiu aemula Imperii Romani fuit, manus suas in totum orbem terra marique... porrexit.

Et libro v Institut. cap. 13: Cum vero ab ortu solis usque ad occasum lex divina suscepta sit, et omnis sexus, omnis aetas, et gens, et regio, unitis ac paribus animis Deo serviant.

Ecclesiae et Imperii Romani magnitudo describitur.

Haec lib. iv Institut., cap. 27 leguntur: Cum diis suis immolant, si assisiat aliquis signatam frontem gerens, sacra nullo modo litant;

Nec responsa potest consultus reddere vates.

Et haec saepe causa praecipua justitiam persequendi malis regibus fuit. Cum enim quidam ministrorum nostrorum sacrificantibus Dominis assisterent, imposito FRONTIBUS signo, deos illorum fugaverunt, ne possent in visceribus hostiarum futura depingere. Quod cum intelligerent Aruspices, instigantibus iisdem Daemonibus, quibus prosecant, conquerebant profanos homines sacris interesse, egerunt principes suos in favorem, ut expugnarent Dei templum, seque vero sacrilegio contaminarent, quod gravissimis persequentium penis expiaretur. Sed quoniam neque accedere ad eos possunt.... quos SIGNUM IMMORTALE maneret.

Idem pene verbis exponitur.

Lib. v Institut. cap. 11 haec leguntur: Quae autem per totum orbem singuli gesserint, enarrare impossibile est. Quis enim voluminum numerus capiet tam infinita, tam varia genera crudelitatis? Accepta enim potestate, pro suis moribus quisque saevit.... Itaque dici non potest, hujusmodi Judices quanta et quam gravia tormentorum genera excogitaverint.

Et lib. vi, cap. 17: Spectatae sunt, spectanturque adhuc per orbem poenae cultorum Dei, quibus excruciantia nova et inusitata tormentorum excogitata sunt.

Et lib. vi Institut. cap. 23: Quid dicam de his, qui

bentur : *Illud vero capitale, et supra omnes, qui fuerunt, A abominandam non libidinem, sed insaniam potius exer-*
corrumpendi cupiditas, quid dicam nescio, nisi cæca et cent?.... Quibus hoc verbis, aut qua indignatione in-
effrenata; et tamen his verbis exprimere pro indigna- tum nefas prosequar? Vincit officium linguæ sceleris
tione sua non potest. Vincit officium linguæ sceleris magnitudo.

In his duobus textibus locutiones omnino similes occurrunt. Mendosus tamen est textus libri de Mortibus persecutorum : sed si addatur vox ista *mens*, quæ potuit amanuensis culpa omitti, sic legendum

Hæc num. 5 lib. de Mortibus Persecutorum leguntur : *Nonne mirabile est ausum esse quemquam... cogitare adversus majestatem singularis Dei regentis et continentis universa?*

Et num. 12 : *Templum paucis horis solo adæquarunt.*

Et num. 15 : *Constantius..... conventicula, id est, B parietes, qui restitui poterant, dirui passus est.*

Num. 16 : *Auctor et consiliarius ad faciendam persecutionem; de Hierocle dicitur.*

Eodem numero : *Sæculum cum suis terroribus triumphasti.*

Eodem numero : *Nefanda jussione contempta. Jussio, vox Lactantiana.*

Eodem num. *Nullus laqueus inducat.*

Num. 18 de Mortibus persecutorum : *Multorum sibi odia quæsisset; verbum Lactantianum, pro acquisivisset.*

Eodem numero : *Ita plane.*

De Mortibus persecutorum, num. 21 : IN SERVITIUM se addicant; id est, in servitutem.

De mortibus persecutorum, num. 23 : Contra omne C jus humanitatis occidit.

De Morte persec., num. 24 : Jam propinquavit illi judicium Dei.

Eodem num. *Ei imperium per manus tradidit.*

De Mort. persec., num. 26 : Quærebat quatenus. Quatenus eo loci, pro quomodo.

De Mortib. persec., num. 27 : Inflammatum ira; sic et supra, num. 14 : Inflammatus ira.

De Mort. Persec. num. 28. Tanquam superbus alter, exactus est. Loquitur de Tarquinio.

De Mort. persec. num. 30. Habuit impune.

Et num. 33. *Percussit eum Deus insanabili plaga.*

Eodem num. *Forinsecus; vox insolita.*

Eodem num. *Inæstimabile scatebat examen.*

De Mort. Persec. num 36. *Ad præsens.*

Et num. 38. *Ingenuas virgines inminutas servis suis donabat.*

Num. 44 libri de Mort. Persec. sic habetur : *Et quamvis se Maxentius Romæ contineret, quod responsum acceperat periturum esse, si extra portus urbis exisset... commonitus est in quiete Constantinus, ut cæleste signum Dei notaret in scutis.*

erit : *Et tamen his verbis exprimere mens pro indignatione sua non potest; et sensus erit planus et apertus; ita emendarunt doctiores quique.*

Hæc cap. 1 lib. 1 Institut. leguntur : *Majestatem Dei singularis ac veri et cognovisti, et honorasti.*

Et lib. iv Institut., cap. 21 : *Futurum esse dixerunt, ut... civitates eorum solo adæquaret.*

Et lib. v Institut., cap. 11 : *Unus in Phrygia... universum populum cum ipso pariter conventiculo concremavit.*

Lib. v Divin. Institut., cap. 11 : *Alius eandem materiam mordacius scripsit, qui erat tum e numero Judicum, et qui auctor in primis FACIENDÆ PERSECUTIONIS fuit. Hæc etiam de Hierocle.*

Lib. iv, Divin. Institut., cap. 26 : *Mortem cum suis TERRORIBUS TRIUMPHARET; et l. vi, c. 23.*

Lact., Inst., l. iv, c. 15, eodem verbo *jussio* utitur, et l. v, c. 11 et 15.

Lact., l. vi Div. Inst. c. 21, in *eisdem laqueos inducantur.*

Sic Lact., Div. instit. l. i, c. 20; l. ii, c. 12; l. iv, c. 1; l. v, c. 1; l. vii, c. 11, 14 et 15. Epitom., c. 4, 20 et 27 : his omnibus in locis *quærere*, pro *acquirere*.

Lact., Div. Inst., l. i, c. 11; l. ii, c. 2 : *Ita plane*, eodem modo.

Lact., Epit., c. 52 : *Tradet in servitium Genus universas*, eodem sensu.

Lact., l. v Div. Inst., c. 19 et 22 : *Contra jus humanitatis; l. vi, c. 10 : Contra jus humanitatis et fas omne spoliant, cruciant, occidunt, exterminant.*

Lact., Div. Inst., l. vii, c. 14 : *Cujus judicii tempus appropinquare ostendam; et c. 24 : Et jam propinquare summum illum conclusionis extremæ diem. Sic propinquare eodem modo utitur Lactantius in Epitome, c. 71 initio.*

Lact., Div. Inst. l. ii, c. 4 : *Visit usque ad senectutem, regnumque filio per manus tradidit.*

Lact., Div. Inst. l. ii, c. 21, *quatenus* etiam eodem sensu accipitur, sicuti et l. iv, c. 27; l. vii, c. 6.

Lact., Div. Inst. l. vii, c. 17, *inflammatus ira.*

Lact., Div. Institut. lib. iv, cap. 14. *Tarquinus superbus exactus est.*

Lact., Epitome, cap. 53. *Impune habuit; et cap. 55, Impune habens.*

Et lib. vii Institut. cap. 15. *Percussit Ægyptum D Deus insanabili plaga.*

Lact., de Opific. Dei cap. 2. *Forinsecus*, eodem sensu.

Lact., Divin. Instit. lib. i, cap. 16; lib. de Ira cap. 10, Epitomes cap. 72, *Inæstimabilis*, eodem sensu.

Lact., Divin. Instit. lib. vii, cap. 6, 10 et 15, et de Ira cap. 22, *ad præsens* eodem sensu usurpatur.

Et lib. i Institut. cap. 10 : *Omitto virgines quas inminuit.*

Lib. ii Instituti. num. 7 sic habetur : *Tiberio namque Atinio homini plebeio per quietem observatus esse Jupiter dicitur.*

Et postea loquens de Augusto, sic habet : *Medico ejus Artorio Minervæ species observata est, monens ne propter corporis imbecillitatem castris se contineret Cæsar.*

Notentur in utroque textu locutiones istæ similes : *Se Romæ contineret; castris se contineret, commonitus est in quiete, per quietem monens.*

De Mort. Persec. num. 44: *Et suum proprium*; voc. A
ces omnino Lactantianæ.

De Mortibus Persec. num. 47: *Quiverunt*, verbum
Lactantio frequens.

Et num. 49: *Insustentabili dolore usque ad rabiem
mentis elatus est.*

Et num. 52, qui et ultimus est: *Deus gregem suum
partim vastatum a lupis rapacibus, partim vero disper-
sum reficere ac recolligere dignatus est, et bestias malas
extirpare.*—Et num. 50: *Sic omnes impii vero et justo
iudicio Dei eadem, quæ fecerunt, receperunt.*

Congruunt utrinque textus isti. Notandum, vocem
hanc, *insustentabili*, forte in nullo alio auctore repe- B
riri.

Has procul dubio loquendi formulas, quæ unum
eumdemque representant auctorem, sat diligenter
non contulerat domnus le Nourry: alioquin in eam,
ut puto, tam libere non ivisset opinionem, a qua dis-
crepant omnino viri quique doctissimi. Hanc porro si
amplecti statuisset, non frigidis, non levibus, non
vanis uti debuerat argumentis: sed firmas, imo et
gravissimas ipsius erat adhibere rationes, quibus
possent eruditi a pristina sua dimoveri sententia.
Nec dicat Nourrysius, non nisi casu et fortuito similes
fuisse repertas in utroque auctore locutiones. Id qui-
dem potest fieri semel, aut bis, sed non ubique, ac
quadragies et amplius, sicuti evenit in libello sexaginta
circiter paginarum; præcipue vero cum agatur de C
his formulis ita singularibus, ut vix eas in aliquibus
reperias scriptoribus.

Ex his ergo locis, quos non e libro tantum de Mor-
tibus Persecutorum, verum etiam ex indubitatis Lac-
tantii operibus exscripti, stylum eumdem esse libri
de Mortibus Persecutorum ac Lactantii constat.

Disertum certe scriptorem in eloquendo facilem,
comptum et apertum, quique bonarum artium auc-
tores pervolutaverit, quæ sunt quoque Lactantii do-
tes, liber de Mortibus Persecutorum exhibet.

Tandem librum de Mortibus Persecutorum Lactan-
tio tribuendum suadet adhuc, quod sicut docet libri
istius auctor num. 1 et 50, *universos christiani nomi-
nis persecutores a summo Deo debellatos, et digna ul-
tione fuisse deletos*: Ita Lactantius lib. v Institut. c.
22 et 23 tradit, Deum in *malos principes et injustissi-
mos persecutores vindicasse populi sui vexationes,
semperque accidisse, ut ultio consecuta fuerit.*

Has rationes qui contulerit in unum, non mirabi-
tur, quod, statim ac in lucem prodiit liber de Morti-
bus Persecutorum, iudicium hoc omnium litterato-
rum fuerit, eum Lactantio esse adscribendum.

Agamus nunc de præcipuo Nicolai le Nourry argu-
mento. Codex ms. inquit, de Mortibus Persecutorum,
præ se fert nomen Lychii, vel Lucii Cæcilii; ergo
non est Lactantii. Miror, doctum editorem hic non
meminisse, quod ipse tamen fassus est, amanuensem
hujus codicis scriptorem, *rel oscitatione ac negligentia
aut nimia scribendi festinatione, atque etiam linguæ
Lutinæ ignorantia, multa in eo libro depravasse, peni-*

Lact. Divin. Institut. lib. III cap. 10; lib. IV cap. 14;
lib. V cap. 11; De Opific. cap. 2, ubi *suum proprium,
suo proprio, sua propria* semper adhibentur.

Lact. Div. Institut. lib. II cap. 5; lib. V cap. 22, ubi
etiam *quiverunt* et *quiverint* usurpantur eadem signi-
ficatione.

Et lib. VII Institut. cap. 16: *Hic insustentabili do-
minatione vexabit orbem.*

Et lib. V Institut. cap. 23: *Punientur iudicio Dei...
vindicturum se in eos celeriter pollicetur, et extermina-
turu malas bestias de terra... veniet, veniet rabiosis
et voracibus lupis merces sua.*

usque corrupti se. Quæ cum ita sint, numquid libra-
rius iste non potuit omittere ultima duo LUCII CÆCILII
LACTANTII FIRMIANI NOMINA? At nusquam reperire
datur, ait Domnus le Nourry Lactantium LUCII CÆCILII,
sive LUCII CÆCILII prænominibus insignitum fuisse. At
*id certe multo minus, verba sunt editoris, in alicujus
libri ab eo scripti titulo poterit inveniri.* Quis non cre-
deret viro summe religioso æque ac erudito rem ita
affirmanti? Jurarem ipse in verba docti editoris, eum
contulisse codices manuscriptos omnes, quotquot
reperiri potuerunt apud nostrates, in iisque nusquam
legi prænomina Lucii Cæcilii et Lucii Cæcilii Lactantio
adscripta. Longe tamen aliter est. Domnus le Nourry,
cum edidit librum de Mortibus Persecutorum, Pari-
siis tunc degebat. Qui igitur ratione non perustravit
Regis Christianissimi Bibliothecam? Hoc in Regio
C Thesaurio vidit ipse codices multos, eosque appellat
in Apparatu suo ad Bibliothecam SS. Patrum tomo II.
Quidni eos curiosius et attentius inspexit? Quod vero
per incuriam non fecit Nourrysius, id ipsum accura-
tius exequamur.

Primus igitur codex nongentorum annorum, numero
1662, hæc habet verba, folio 25:

CÆCILII FIRMIANI *de falsa Religione liber primus
explicit.*

*Incipit liber secundus Lactantii CÆCILII FIRMIANI de
Origine erroris ad Constantinum imperatorem.*

Ad calcem septimi libri ita scriptum est: CÆCILII
FIRMIANI *Institutionum divinarum de Vita beata expli-
cit septimus liber.*

Folio 179 verso legitur: CÆCILII FIRMIANI *de Ira
D divina liber VII explicit.*

Folio 191: CÆCILII FIRMIANI *de Opificio Dei liber
VIII explicit.*

Omissum equidem est his in locis prænomen
LUCII.

Sic in codice ms. numero 1664, ad finem tertii libri,
ita legas: L. CÆCILII FIRMIANI, omisso Lactantii no-
mine.

In fine sexti libri extat: CÆCILII FIRMIANI LAC-
TANTII *explicit liber VI de vero Cultu.*

Codex 1663 sic habet: *Incipit liber FIRMIANI Insti-
tutionum divinarum.* At legitur ad oram codicis litte-
ris uncialibus: CÆCILII FIRMIANI *de Religione et rebus
divinis ad Constantinum imperatorem.*

In fine autem primi libri scriptum est: L. CÆCII

FIRMIANI *Institutionum divinarum liber primus explicit* A *liber primus explicit, omisso tunc scilicet CÆLI, vel CECILII nomine, quod nihilominus in aliis libris legitur.*

In fine quarti libri legere est : CÆLI FIRMIANI *Institutionum divinarum liber IV explicit.*

Ad calcem quinti libri scribitur : L. CÆLI FIRMIANI *Institutionum divinarum liber V de Justitia explicit.*

Manuscriptam Regiam, numero 1673 sic habet : LUCH CÆLI LACTANTII FIRMIANI *divinarum Institutionum adversus Gentes ad Constantinum Imperatorem liber primus.*

Ad calcem vero ms. codicis habetur : L. CÆLI LACTANTII FIRMIANI *divinarum Institutionum adversus Gentes septimus et novissimus liber ad Constantinum Imperatorem feliciter explicit.*

Sic in codice 1671 ejusdem Bibliothecæ legitur : B L. CÆLI LACTANTII FIRMIANI *divinarum Institutionum adversus Gentes, de falsa Religione libri primi Præfatio ad Imperatorem Constantinum.*

Codex Colbertinus, nunc in Bibliotheca Regia numero 1667, cui præfixa est inscriptio his verbis : LUCH CÆCILII FIRMIANI LACTANTII *liber incipit contra Gentes.*

In codice Lactantiano, qui est in Bibliotheca Majoris-Monasterii juxta Turones, initio libri primi sic habetur : LACTANTII FIRMIANI CÆCILII *de falsa Religione Deorum, incipiunt Rubricæ libri primi.*

Ad calcem libri secundi legere est : FIRMIANI LACTANTII CECILII.

Tandem in fine sexti libri scribitur : CECILII FIRMIANI LACTANTII, etc.

His in locis per incuriam omissum est prænomen LUCHI.

Quin et in antiquo Bononiensi codice, cui tamen duo priora desunt folia, legitur tamen ad calcem libri primi : L. FIRMIANI LACTANTII *de falsa Religione*

liber primus explicit, omisso tunc scilicet CÆLI, vel CECILII nomine, quod nihilominus in aliis libris legitur.

In fine librorum II, III et VII habetur : L. CÆLI FIRMIANI LACTANTII, etc.

Verum, desidente libro IV habes : L. CÆLI LACTANTII FIRMIANI, etc. inverso, ut vides, ordine.

Ad finem autem libri de Ira Dei legere datur : L. CÆLI LACTANTII, prætermisso FIRMIANI nomine.

At cur Dominus Nicolaus le Nourry non inspexit codicem ms. Lactantii, qui extat in Sangermanensi Bibliotheca, ubi tunc degebat? In eo procul dubio hæc legisset ad calcem libri de Opificio Dei : L. CÆLI FIRMIANI LACTANTII *de Ratione ad Demetrium explicit.* Attamen in libris Institutionum appellatur solummodo FIRMIANUS LACTANTIUS tribus aut quatuor vicibus.

Unde, quæso, tot editores hujus auctoris descriperunt prænomena et cognomina, scilicet LUCH CÆLI FIRMIANI LACTANTII? Nonne ex mss. codicibus, quibus usi sunt? Non enim ea vel excogitarunt, vel ediderunt casu ac fortuito. Sequitur ergo negligentius atque confidentius, quam par est, scripsisse Nicolaum le Nourry, nusquam Lactantium in codicibus mss. LUCH CÆLI, aut LUCH CÆCILII prænominibus insignitum fuisse. Imò constat, ita prioribus voculis appellari, ut æque agnoscat sub Lucii Cæli aut Cæcili, ac sub Firmiani Lactantii nominibus.

Sublato igitur præcipuo Domini le Nourry argumento, tota ejus corruit sententia; nec obstat quominus Lactantio adjudicetur libellus *de Mortibus Persecutorum*, quamvis tantum præ se ferat nomina LUCHI CECILII: præsertim cum sat recte docuerimus, idque rationibus multis, soli Lactantio ascribi posse elegans ac perutile istud opusculum.

APPENDIX

DE DUOBUS LOCIS CODICIS MANUSCRIPTI LIBRI DE MORTIBUS PERSECUTORUM, QUORUM IMMUTATÆ SUNT QUÆDAM VOCES IN TEXTU EDITIONIS DOMINI LE NOURRY.

NOTA

I. Primus locus habetur n. 2, col. 196, ubi in textu editionis Domini le Nourry sic legitur de Nerone : *Primus omnium persecutus Dei servos Petrum cruci affixit, et Paulum interfecit : nec tamen habuit impune; respexit enim Deus vexationem populi sui. Dejectus itaque fastigio imperii, ac devolutus a summo tyrannus impotens, nusquam repente comparuit; ut ne sepultura quidem locus in terra tam malæ bestis appareret. Unde illum quidam deliri credunt esse translatum, ac vivum reservatum. Sibylla dicente, matricidam profugum a finibus esse venturum, ut quia primus persecutus est, idem etiam novissimus persequatur, et Antichristi præcedat adventum.*

D Notavit Dominus le Nourry, in manuscripta legi *deleri*, quæ vox cum non cohereat cum aliis, nec quid ibi significet intelligatur, ponendam dedit in edito textu vocem *deliri*. Verum emendatio ista admitti non debet; omnino enim adversatur auctoris menti. Non equidem Lactantius istam quorundam de Nerone opinionem, existimantium eum esse translatum et vivum reservatum, suam esse dicit : sed hanc ita exponit, ut ab ipso minime repudiari manifestum sit; siquidem istius quorundam opinionis probabiles affert rationes. Primo enim hinc eam natam esse tradit, quod Nero nusquam repente comparuerit, ne tam malæ bestis sepultura locus inveniretur. Deinde docet, hanc opinionem fulciri